

Miskolci Egyetem
Bartók Béla Zeneművészeti Intézete

Szakedolgozat

Kommunikáció és motiváció a tanításban

Elekes Péter
Tanár-zenetanár
trombita szakirány

Konzulens: Dr. Zobay Béla

2018.

Tartalom

Bevezetés	2
A kommunikáció evolúciója	3
A nyelv a kommunikáció eszköze	4
Nyelvünk sokszínűsége	4
A hatékony tanári kommunikáció	6
A pedagógus szerepe a kommunikációs készség fejlesztésében	7
A kommunikációs folyamat elemei	8
A vezető tanár három változata	9
A motiváció fontossága	12
Elméleti ismeretek a motivációról	12
Az alapvető motívumok rendszere	12
A szükségletek	13
A homeosztatikus készletések	13
A drive	14
Az érzelmek	16
A vágy	18
A motiváció ideglettani alapjai	19
Tanár és diák személyes kapcsolata a motivációban	19
Összegzés	21

“Pedagógusnak lenni azt jelenti, hogy kíváncsisággal, türelemmel, kitartással bátorítod a gyermeket, segíted, hogy merjen, akarjon kibomlani, kinyílni, mint egy csoda, hogy felszínre kerüljön, közkinccsé váljon a szívében rejtett érték.” (Böjte Csaba)

Bevezetés

Szakedolgozatom címének a „Kommunikáció és motiváció a tanításban” választottam.

Véleményem szerint az oktatásnak az egyik legfontosabb alappillére a motiváltság és ami a motiváltságot elősegíti a megfelelő kommunikáció. Minden órát a gyermek előképzettségének és a szituációhoz illően szükséges megtartani. Egy tanárnak minden helyzetben tudni kell alkalmazkodni a gyermekek személyiségéhez. Ezért úgy érzem, hogy nagyon fontos mindenkinek elsajátítani a különböző kommunikációs sémákat, és a motivációt segítő kompetenciákat. Nem elég csak a magas szintű szakmai felkészültség, fontos az is hogy a lehető leg egyszerűbben, leggyorsabban és a tanítvány előképzettségéhez, kommunikációs szintjéhez mértén mutassuk be neki az átadni kívánt tudást. Ehhez azonban magas szintű kommunikációs készség, képzettség szükséges.

Az oktatásban immár több mint tíz éve veszek részt, mint diák. Ez alatt az idő alatt sok tanárom volt. Mindegyikük más-más módszert alkalmazott a tanítási órákon. Ami azonban közös volt bennük, hogy kivétel nélkül törekedtek a megfelelő kommunikáció használatára. Ezek az eszközök, sémák mind a kommunikációs mind a tanulási készségemet fejlesztették.

Szakedolgozatom első felében a kommunikáció kialakulásáról és használatáról, második felében a motiváció fontosságáról írok.

A kommunikáció evolúciója

Az emberi nyelv szerepét, funkcióját tekintve lényegesen különbözik az állati „nyelvektől” (kommunikációs rendszerektől), mivel csak az emberi nyelv alkalmas múlt, jelen és jövő idejű valóságos és elképzelt helyzetek ábrázolására. Ezeket az eltéréseket mutatja be az alábbi táblázat.

Néhány jellegzetes eltérés az állati kommunikáció és az emberi nyelv között:

Vonás	Állati közlés	Emberi nyelv
motiváltság	hasonlóság	önkéntes
készlet	korlátozott (5-50)	végtelen
rendszer	zárt	nyitott
helyzetfüggés	ingerfüggő	ingerfüggetlen
hajlékonyság	merev	változó
ellenőrzés	önkéntelen	szándékos

Az emberi nyelv jelei nincsenek jelölési kapcsolatban a jelölt dolgokkal és a viselkedéssel, mint például a méhek tánca vagy a kutya vicsorgása, vagyis ezek a jelek nem motiváltak, hanem tetszőlegesen. Végtelen számú közlést vagyunk képesek létrehozni, melyek egy sajátos módon elsajátított hajlékony rendszer részei. Ez a rendszer logikai szerveződéseket használ, kijelentésekre irányul, szemben az állati közlés „puszta” viselkedésirányító szerepével. Ez az utóbbi többlet az állati kommunikációs rendszerekhez képest mérhetetlenül nagy jelentőségű. Emberi nyelv, azaz ábrázoló funkcióval rendelkező kommunikációs eszköz nélkül ugyanis elképzelhetetlen bármiféle céltudatos, akaratlagos tevékenység, elképzelhetetlen bármiféle munka. Munka nélkül viszont elképzelhetetlen bármiféle tárgyi és szellemi kultúra létezése- a legegyszerűbb kőszerszámoké és barlangfestményeké éppúgy, mint a modern technikáé, az absztrakt festészeté vagy a matematikai logikáé. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a nyelv kialakulása megelőzte a munkavégzés, közelebbről a készített szerszámokkal való munkavégzés kialakulását. Amennyire ma a rendelkezésünkre álló bizonyítékok alapján meg tudjuk ítélni, a két folyamat a legszorosabb kölcsönhatásban, egyidejűleg, egymást támogatva zajlott le, s együttesen vezetett több százezer év alatt a mai értelemben vett ember kialakulásához, kiemelkedéséhez az állatvilágból.

Hogy az ember az állatvilágból származik, Charles Darwinnak, az evolúcióelmélet megalapozójának munkái óta nem kétséges. Hogy kiemelkedett az állatvilágból, hogy megjelenésével az élővilág történetében új szakasz kezdődött, szintén nem kétséges. Az ember megjelenéséig ezt a történelmet két dolog határozza meg: a környezet változása és az élőlényeknek a változó környezethez való alkalmazkodásán alapuló biológiai evolúció. Az ember megjelenésével a természeti környezet mellett megjelent a kulturális környezet, s a biológiai evolúció folyamata kiegészült egy új evolúciós folyamattal, a kulturális evolúciónak, azaz a munkaeszközök, az emberi környezet, a művészet stb. kialakulásának és fejlődésének a folyamatával. Az ember abban különbözik tehát az állatvilágtól, hogy tárgyi és szellemi kultúrát hozott létre, s hogy történelmét a természeti környezet változása és a maga teremtette kulturális környezet változása együttesen határozza meg. Munka és ábrázolófunkcióval rendelkező nyelv nélkül mindez nem következhetett volna be.

Afelől tehát biztosak lehetünk, hogy az állatvilágból való kiemelkedés folyamatának egyik összetevője, elmozdítója és egyben eredménye az emberi nyelv kialakulásának folyamata.

A nyelv a kommunikáció eszköze

Első először is érdemes már közelebbről megnézni ezt a meghatározást is. Nézzük meg, hogy az eszköz szót mindennapi értelemben alkalmazzuk, például úgy, mint ebben a mondatban: „a toll az írás eszköze.” Már az eszközzel kapcsolatban is felmerülhet több kérdés: a kommunikációnak egyedüli eszköze-e a nyelv (például a toll nem az egyetlen, amivel írni lehet)? Akkor is tudok írni ha nincs tollam; tudok-e kommunikálni ha nem ismerek semmiféle nyelvet sem? De hagyjuk az eszköz szót – végül is nagyjából értjük, mit jelent. Az idézett meghatározásban sokkal fontosabb szerepe van a kommunikáció fogalmának, s ez a szó sokkal több buktatót tartogat, mint az eszköz.

Nyelvünk sokszínűsége

Gondoljunk egy átlagos emberre, s vizsgáljuk meg mikor hogyan szokott öltözni. Otthon papucsban, otthoni kabátban, viseltes nadrágban járkal.

Ha munkába indul, táskát hord a kezében, esetleg inget visel. Színházba sötét ruhába jelenik meg és nyakkendőt köt. Ha sportolni indul, akkor rövidnadrág és trikó a megfelelő öltözk. A standon pedig csupán egy úszónadrágon kívül semmit nem visel.

Az eddig leírt ruhadarabok egy szekrényt sem töltenének meg, mégis változatosan tud öltözni a példabeli személy. Vajon kinek jutna eszébe színház előtt melegítő nadrágot vagy trikót felölteni? Vagy egy kiránduláson öltönyben megjelenni? Öltözködésünket általában az időjárástól függően és alkalomhoz illően választjuk. A nyelvtudás és ennek alkalmazása sokban hasonlít az átlagember ruhatárához. Elsőként abban, hogy senkinek nincs „teljes ruhatára”. A magyar nyelv annyira színes és annyi szó létezik, melyet senki sem mondhat magáénak. Továbbá nincs két ember, akinek teljesen azonos lenne a ruhatára. Az egyedi nyelvtudások nagyban különböznek egymástól, ennek ellenére általában nem okoz kommunikációs fennakadásokat. Rikán tűnik fel a szokásostól eltérő nyelvhasználat, hiszen mindenki törekszik a megfelelő, alkalomhoz illő nyelvhasználatra. Ha törekvéseink mégsem sikeresek, ez legalább annyira kényelmetlen, mintha egy edzőterembe szmokingban érkezünk.(itt el kell tekintenünk a szándékos illemszabályok be nem tartásától.)

Az emberek közösségekben élnek, melyek jellegüknek megfelelően társadalmilag különböznek egymástól. Ezek valamely közös értékrendszert fogadnak el. Nyelvközösségnek nevezzük az olyan közösségeket, melyek azonos nyelvet beszélnek. Ezekben a csoportokban normák alakulnak ki, amik a nyelvi viselkedést szabályozzák. Csak olyan ember lehet a közösség teljes értékű tagja, aki ezeket a normákat ismeri, használja és a közösségben elfogadott kommunikációs mintáknak megfelelően képes kifejezni gondolatait. A nyelvnek nem csak az a célja, hogy mondatokat alkossunk, hanem hogy a mondatokat a közösségekben elfogadott normák sémák alapján tudjuk alkalmazni. Természetes esetben a beszélő a saját anyanyelvét használja és a közösségek normáit, szokásait használja és elsajátítja. Ennek is megvannak az állomásai. A kisgyermek még nem tudja megfelelően használni a szokásokat ezért akkor szólal meg mikor neki jól esik, tegezi az idősebbet, vagy csúnyának nevezi az elé kerülő idegent. Ilyen viselkedésmódot a közösség felnőtt tagjai nem engedhetnek meg maguknak. Néhány év alatt azonban képes a közösség teljes értékű tagjává válni. Képes lesz elkülöníteni, hogy kit tegezhet, mikor szólhat, milyen szavakat használhat a saját maga alkotta mondatokban. Ez a képesség fontos része a nyelvtudásnak, hiszen az ember nem csak beszél, hanem bizonyos körülményeknek megfelelően kommunikál, és alkalmazkodik a nyelvi viselkedés szabályaihoz. Amikor az ember kommunikálni kezd, szükséges megválasztania a megfelelő kódot mely a beszédmódhoz illik. A

kódválasztást sok tényező befolyásolhatja. Például hogy partnerével lekezelően, vagy tisztelettel beszél.

„a beszélő és hallgató személye nem abszolút értelemben, hanem egymáshoz viszonyított helyzetük alapján határozzák meg a kódválasztást.”

Itt gondolhatunk az életkor, rokoni kapcsolatok vagy társadalmi rangok különbségeire.

A nyelvtudás nem csupán az alkalmazkodást segíti a közösségekhez, hanem elárulja társadalmi rangunk, hova tartozásunk. Véleményem szerint a megfelelő kódválasztáshoz gyakorlatra és nagy odafigyelésre van szükség, hogy bármely helyzetben gondolkodás nélkül lépések legyünk alkalmazkodni. Sok esetben veszem észre, hogy az emberek többségénél gondot okoz a szituációhoz való alkalmazkodás. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nem jöhet létre kommunikáció vagy nem értené meg egymást két ember, viszont feszültséget esetleg izgatottságot okozhat mindkét fél számára. Fontosnak tartom, hogy a lehető legtöbb szituációra fel legyen készülve az egyén. Vizsgáljuk meg tanári szemmel a dolgot. Egy nevelőnek nem csupán a tanórán kell a normáknak megfelelően kommunikálni, hanem a szülőkkel való kapcsolattartás is meglehetősen fontos. Szinte kivétel nélkül minden szülő más és más társadalmi rangot képvisel. Ha esetleg nem megfelelő hangnemet választunk vagy oda nem illő szavakat használunk, miközben kommunikálunk, antipatikussá válhatunk. Ilyen esetben veszíthetünk tanári tekintélyünkéből. Amit nem engedhet meg magának senki, hiszen a szülő dönthet úgy is-ha esetleg gyermeke nem túl nagy lelkesedéssel jár órára-hogy kiíratja az iskolából.

A hatékony tanári kommunikáció

A pedagógus kommunikációját első sorban kommunikációs tudása és tapasztalatai határozzák meg. Ez sokszor ösztönös és véletlenszerű.

A szocializáció során ivódik belénk a kommunikációs viselkedés. A tanárok esetében sincs eltérés. Azokat a mintákat használják melyek az ő diákéveiket is végigkísérték. A legtöbben emiatt tranzakcionális szemlélettel tanít, mely az információ átadást tartja szem előtt. Ez azonban probléma lehet, mert a kommunikáció nem szólhat csakis információ átadásról. A meghallgatásoknál és a vizsgáknál nem veszi figyelembe a gyerek kompetenciáit és a munkát, amit a gyermek befektetett csak az órán elhangzottak érdeklik. E szemlélet alapján a „Zsombor játszd el a darabot”, és a „végre hibátlanul szeretném hallani...” mondatok egyenértékűek. Egyértelmű a két mondat közti

különbség, ami kulcsfontosságú kommunikációs tényező. A példák alapján láthatjuk, hogy a tanári kommunikáció közben milyen sok dologra kell figyelni a száraz információátadáson kívül.

A pedagógus szerepe a kommunikációs készség fejlesztésében

Számos olyan készség elsajátítását kell segíteniük, amelyeket a gyermekek otthon nem tanulnak, tanulhatnak meg. Ennek hiányában igazodni kell a gyerek gondolkodás módjához, hogy érthető legyen a tanár, emellett a fejlesztésben is aktívan részt kell venni.

Legfontosabb feladat, hogy az ösztönös kommunikációtól eljussunk a gyerekekkel a tudatos kommunikációig, ahol a gyermekek megismerhetik személyes felelősségüket.

Sokan expresszív tervező gondolkodással kerülnek iskolába. Ez azt jelenti, hogy egyszerűen azt közli, amit gondol „ami a szívén, az a száján”. Ebben az esetben a tanárnak arra kell törekedni, hogy a gyermek elsajátítsa a konvencionális tervező gondolkodásmódot. Így a diák képes lesz felismerni a kommunikációs helyzeteket, és képes lesz alkalmazni a társalgási szabályokhoz. (pl. nem tegezi le a tanárt) vagy a retorikai tervező gondolkodásmódot mellyel kezelhetőbbé teszi az esetleges konfliktusokat. Ez nem csak az udvariassági szabályokat jelenti, hanem annak megértését is, hogy a kommunikáció milyen módon működhet hatékonyan.

A tanári kommunikáció hibái mögött legtöbbször a letisztult gondolkodás rejlik.

A magyarázatok után sem értik a gyerekek az információt, így a tanár elbizonytalanodik.

Nem hisz abban, hogy amit tervezett az órára az megfelelő a gyerek számára. Természetesen elvárás hogy alkalmazkodjon a váratlan szituációkhoz, de fontos hogy az óra legfőbb mérföldköveit megfogalmazza. Céltudatosnak kell lenni. Ez a magatartás hatékonyabbá teszi az órai kommunikációt is.

Fontos megfigyelnünk pár alapvető szabályt, amellyel hatékonyabb lehet a tanári kommunikáció. Aprólékosnak és következetesnek kell lennünk. Törekedni kell az egyszerű mondatok használatára. Ne kapkodjunk a feladatok között. Rendezzük logikus sorrendbe és tegyük átláthatóvá a feladatok megoldásának mikéntjét.

A megfelelő tanári kommunikáció jellemzői a nyugalom és a biztonság. Az ilyen kommunikáció kiszámítható és a résztvevők is jobban érzik benne magukat. A

pedagógus határozza meg, vezeti a kommunikációs irányokat, viszont a gyermek személyes jelenléte, érdeklődése is teret kaphat.

A kommunikációs folyamat elemei

A kommunikációs folyamat elemei az alábbiak:

1. Kezdeményező
Iskolai környezetben legtöbbször a tanár az adó.
2. Enkódolás
Itt a gondolatok szimbólumokká és gesztusokká képződnek. A kezdeményezőnek tudnia kell a saját kommunikációs készségeivel, hogy tudhassa a vevő megértette-e az üzenet tartalmát
3. Átvitel
Az üzenet küldésének a módja. Ez általában szóban vagy vizuálisan történik.
4. Üzenet
Az üzenet információt küld a reagáló személyhez. több részre is bonthatjuk. Elsődleges és másodlagos üzenet. Előbbivel a fontosabb információkat küldjük a vevő számára. A másodlagos üzenet az elsődleges információ megerősítésére, magyarázatára szolgál. Az előbb említett üzenetek tudatosak. Ellenben van egy fajta üzenet mely nem tudatos. A nem illő megjelenés, a mimika, a hanghordozás a legjellemzőbb elemei.
5. Csatornák
Az üzenet útja, melyet az adó választása alapján a leghatékonyabbnak bizonyul. Emberek közt a leggyakoribb a vizuális és auditív csatorna használata.
6. Kommunikációs klíma
A kommunikációs klíma alapja, hogy nem csak információt küld a személy, hanem érzelmek cseréje is megvalósul az adott tartalommal, párhuzamosan pozitív emocionális klímát teremthet a beszélgetés során a mosoly vagy a szemkontaktus.
7. Vétel
A szelektív figyelem segítségével fogadott információ egy adott pillanatban.
8. Dekódolás
Ez a folyamat tulajdonképpen a kommunikáció legfontosabb eleme. Az ingerek, információk gondolattokká alakulnak át. A megértés a dekódolás hatékonyságán múlik. A fogadó személy kognitív sémái határozzák meg, hogy mennyire érti

meg a hozzá intézett üzenetet, információt. Ha ezek a sémák rugalmasak, akkor képesek alkalmazkodni az új információkhoz. A merev sémák azonban már az észlelésnél gondot okozhatnak az információ befogadására mivel nagyobb szelektivitást gyakorolnak a folyamat során. Sok esetben előfordulhat, hogy a vevő tévesen értelmezi, félreérti az átadni kívánt üzenetet. A tanítás során a problémák abból származnak, hogy a tanár nem a diákok által kedvelt értelmezési keretek alapján kommunikálja az információküldést. Ez nem csak az értés nehézségét, hanem a motiválatlanságot is okozhatja.

A vezető tanár három változata

1. Autokratikus vezető

Az autokratikus tanár jellegzetes tulajdonsága, hogy csakis ő hoz döntéseket. A tanulóknak szinte egyáltalán nem vehetnek részt a döntések meghozatalában. A parancs és az utasítás jellemző az autokratikus tanár módszerére. Hátrány lehet, hogy az ezzel a módszerrel nevelt gyermekek önállótlank, visszahúzódóak lesznek.

2. Demokratikus vezető

A demokratikus vezető az előbbtől teljesen eltér. Több lehetőséget kapnak a diákok a döntés előtt annak megbeszélésére. A diákok véleményét meghallgatja, és miután mérlegelte csak ezután hoz döntéseket. Az így nevelt gyermekek meglehetősen jobban kezelik a problémákat. Kialakul szociabilitásuk és egyéniségük.

3. Laissez- faire vezető

Ez a vezetési elv a vezetés hiányát jelzi. A szó jelentése: hagyjuk a dolgokat menni a maguk útján. Legtöbbször a döntéseket a csoport tagjaiból kiemelkedő vezetők alkotják.

Az előbbi három pontba szedett jellemzőket lehet mélyre menőbben is vizsgálni:

- a) vannak olyan autokratikus nevelők, akik nem csak szóval, hanem magatartásával és metakommunikációjával is képes a gyermekre hatni:

gyanúsító: „Csak te verekedhettél, hiszen ott voltál a többiekkel!”

megszégyenítő: „Úgy látszik nem tudod, hogy az amit csináltál, az közönséges lopás!”

fenyegető: „Azonnal csináld meg, mert...!”

Abban az esetben is autokratikus a nevelő, ha parancsol. Nem veszi figyelembe a gyerek indokait, ellenérveit. Rendszeresen rendre utasít.

büntető: „Kiöntötted a vizet, töröljed fel !”

sablonos: „Már megint nem figyelsz, csak hisztizel...!”

- b) ebben az esetben a nevelő figyelembe veszi a gyermek fejlettségi szintjét. Segít a gyermek hibáinak javításában.

Erkölcsei normákra hivatkozik: úgy látom elfeledkeztél arról, hogy...!

Oktató: ne csináld ezt, mert csak rosszat teszel vele magadnak!

Büntető: Ezentúl ha nem gyakorolsz ne is gyere órára!

- c) Passzívan beavatkozó. Hagyja, hogy a dolgok magától megoldódjanak. Szinte teljesen eltekint a neveléstől.

Elnéző: ejnye, megint koszos a kezed! Látod milyen figyelmetlen vagy?

Jóságos: tudom hogy nehéz a feladat. Semmi baj...

1 Agresszív nevelésmód: a gyanúsítás, a büntetés és a metakommunikációs megfélemlítés a jellemző az ilyen tanárra. A gyermekek kénytelenek elviselni a felnőtt hatalmaskodását.

2 korlátozó: az utasítás parancs és tiltás a leggyakoribb módszer. Minden apróság miatt azonnal rászól a gyermekre.

3 együttműködő megoldás: a nevelő figyelembe veszi a gyermek igényeit jogait. Érdeklődik és megértő próbál lenni. Az ilyen tanárok következetesek, elvárásaik és kérdéseik egyértelműek.

4 pedagógiai tehetetlenség: a lusta, felkészületlen nevelőket jellemzi. Csak a jó diákokat kedveli. Elfogadja a gyermekek fegyelmezetlen viselkedését.

Az előbbieken leírtak alapján világossá vált, hogy melyik „vezetési stílus” alkalmazása lehet a leghatékonyabb a tanítás során. Ezt a három fő részt azonban nem különíthetjük el egyértelműen egymástól, hiszen aktuális hangulatunktól is függ hogy mennyire tudunk türelmesek lenni, vagy hogy reagálunk az adott pillanatban. Úgy gondolom a legsikeresebb tanárok mindegyik előbb említett példát alkalmazzák és vegyítik azokat.

Arra viszont érdemes odafigyelni, hogy ezek a keveredések következetesek legyenek. Ha azt képesek vagyunk elérni hogy a kommunikáció hatékony legyen, és jó kapcsolatot ápolunk diákjainkkal akár példaképként is tekinthetnek a gyerekek tanáraikra. Ilyen szituációban a gyermek jobban figyel és hallgat tanárára. Ebben a szakmában nem elégedhetünk meg csupán annyival, hogy diákjaink fegyelmezettek az órákon és megteszik a szükséges minimum feladatokat. Mindig többet és jobbat kell várni a gyermektől képességei tükrében, valamely módon motiválni kell.

Szakedolgozatom további részeiben ezt a témát fogom részletesebben elemezni.

A motiváció fontossága

Elméleti ismeretek a motivációról

A motiváció szó a latin movere = mozogni, mozgatni, kimozdítani igéből származik. Jelentése is ez: kimozdító, mozgató „erő”.

A motiváció a pszichológiában gyűjtőfogalom. Beletartozik minden cselekvésre, viselkedésre készítő belső tényező. Hebb szerint a motiváció az élőlénynek a tevékenység végzésére irányuló tendenciája, amely erőssége szerint a mély alvásban mutatott alacsony és az éber, illetve izgalmi állapotra jellemző magas szintek között változik. A motiváció erősségétől függően változik az általa kiváltott aktiválás mértéke, a tevékenység szervezettsége és hatékonysága is.

A motiváció, mint gyűjtőfogalom egyben a motívumok összességét is jelenti. A motívum maga a cselekvésre készítő belső tényező. A belső cselekvésre készítő hatást kifejező szavak: indíték, igény, készítés, szükséglet, vágy...., mind a motívum sajátos eseteire vonatkoznak. A motiváció ezeknek a motívumoknak az egymásra épülésével, szerveződésével jön létre.

A készítéseket rendszerében számon tartunk alapvető, elsődleges, biológiai eredetű motívumokat, amelyek szorosan kapcsolódnak a szervezet élettani folyamataihoz. Ilyenek a biológiai szükségletek, például az éhségérzet. Ezek mellett, az egyéni élet során, tanulás útján sajátítunk el magasabb rendű, társadalmi eredetű motívumokat, amelyekben a külső ösztönző hatás a belső, biológiai készítésekkal együtt szabja meg a viselkedés irányát, formáját.

Az alapvető motívumok rendszere

Sokan és sokféleképpen próbálták osztályozni, rendszerbe szedni, mely melyek azok a legalapvetőbb motívumok, amelyek egyaránt jellemzik az állati és az emberi viselkedést, s amelyek feltétlenül szükségesek az életben maradáshoz. A legalapvetőbb motívumok – az amerikai Morgan rendszere szerint – amelyek egyaránt jellemzik az állati és az emberi viselkedést, s amelyek feltétlenül szükségesek az életben maradáshoz:

- szükségletek,
- homeosztatisz készítéseket,
- a drive,
- az érzelmek,

- a vágy

A felsorolt tényezők együttesen alkotják a viselkedés motivációs alapját.

A szükségletek

A szükséglet szó, melyet a hétköznapi életben is gyakran használunk, elsősorban a fiziológiai folyamatokra utaló kifejezés. Olyan hiányállapotot jelöl a szervezetben, amely tartósabb fennállása esetén károsodást okoz, vagy az életet veszélyezteti (táplálékhiány, folyadékhiány stb.) Ez az állapot, melynek pszichikus vetülete a szükségérzet (éhség, légszomj stb.) , olyan cselekvésre készítet, amely a hiány megszüntetéséhez vezet (pl. táplálékkeresés, folyadékkeresés, szaporább légzés).

Az evés alapvető szabályozása az agyban, az ún. hipotalamuszban történik. Ha a hipotalamuszt egy bizonyos részén műtétilag elpusztítják, a kísérleti patkányok megállás nélkül esznek, nem képesek az evést abbahagyni. Ezzel szemben, ha a hipotalamusz más részeit irtják ki, a kísérleti állatok egyáltalán nem éreznek éhségérzetet, nem esznek, akár éhen is pusztulnának, ha nem táplálnák őket mesterségesen. Ez a két központ, mintegy „termosztát”, szabályozza a patkányok táplálkozását.

A homeosztatikus készletések

Az éhség vagy az élet veszélyeztetésének nem kizárólag hiány lehet az oka. Nagyon fontos a szervezet belső környezetének állandósága, egyensúlya. Ezt a belső állandóságot, egyensúlyt biztosító folyamat az ún. homeosztázis.

Homeosztázison azt értjük, hogy a szervezet belső nedvei kémiai összetételének (vércukorszint, hormonszint, sókoncentrációt.) viszonylag állandó szinten kell maradniuk, mert az ettől való eltérés veszélyezteti az életet. Az eltérés megindítja a szervezet védekező, homeosztatikus mechanizmusait, amelyek helyreállítják a normális állapotot. Ilyen homeosztatikus mechanizmusnak tekinthető a légzés is. A légzés biztosítja az áramló vér oxigén – és szén-dioxid tartalmának állandó szinten tartását. Ha az oxigénszint nő és a szén-dioxidszint csökken a vérben, légzésünk automatikusan lelassul, ellenkező változás pedig szaporább légvételt eredményez. Az automatikus szabályozás mellett szándékosan is lehet befolyásolni a megfelelő oxigénkoncentrációt. A test hőmérsékletének szabályozása is homeosztatikus folyamat. Amikor hőmérsékletünk a normál határ fölé emelkedik (pl. nagy meleg vagy lázas betegség esetén), izzadni kezdünk, s ezzel hőt adunk le: ha hőmérsékletünk süllyed, dideregni

kezdünk, s ez hőtermelő folyamat. A lézéshez hasonlóan ez is reflexszerűen, automatikus szabályozással történik, amiért a belső elválasztású mirigyek és a vegetatív idegrendszer a felelős. Amíg az automatikus szabályozás elégséges, addig az idegrendszer magasabb részei nem lépnek működésbe. Ha azonban a fenti reflexes mechanizmusok már nem tudják kielégítően biztosítani a belső egyensúlyt, a magasabb idegközpontok azonnal működésbe lépnek, és megfelelő viselkedést indítanak el.

Sok viselkedés – még az intellektuális is – homeosztatikus eredetű, ha azt a belső környezet eltérése váltja ki, és az egyensúly helyreállítását szolgálja. Maguk a szükségletek (éhség, szomjúság stb.) is homeosztatikusnak tekinthetők, amennyiben a táplálkozásnak vagy a folyadékfelvételnek közvetlen következményeként a vérben bizonyos anyagok megfelelő koncentrációja jön létre.

Van azonban olyan – biológiai eredetű – viselkedés is, amely nem homeosztatikus. Ilyen például a szexuális viselkedés vagy a fájdalom elkerülése.

A drive

A drive angol eredetű szó jelentése: üzni, hajtani. Ez a viselkedés motorja, ösztönző ereje. Nem azonos a szükségletekkel, sem a homeosztatikus folyamatokkal, bár kapcsolatban áll velük.

A drive akkor lép fel a szervezetben, ha valamilyen hiányállapot jelentkezi, s azt belső, automatikus szabályozással már nem lehet kielégíteni. A drive tehát olyan speciális viselkedésre készítet, amely ezt a szükségletet csökkenti: minél inkább nehezített ez a kielégítés, annál erősebb a késztetés, egyre jobban üzi, hajtja az állatot és az embert. A drive, amely pszichés síkon, mint éhség, szomjúság, szexuális vágy stb. jelenik meg, ennek megfelelő táplálék, folyadék, vagy szexuális partnerkereső viselkedésére indít.

Drive alakulhat ki olyan anyagok iránt, amelyek nem elégítenek ki semmilyen biológiai szükségletet. Ilyen pl. az édességkedvelés, de a dohányzás, az alkohol vagy a kábítószer iránti szenvedélyrabság is. Természetesen ezeknek a drive-oknak a kialakulásában a tapasztalásnak, a tanulásnak óriási szerepe van. Ha már kialakult a szenvedély, az adott káros szernek a vérben való bizonyos koncentrációja ugyanolyan homeosztatikus módon motivál, mint az élet fenntartásához szükséges anyagok.

A legalapvetőbb drive-ok a következők: az éhség, a szomjúság, a salakanyag ürítési, a szexuális és utódápolási, az alvási és a védekezésre irányuló késztetések, valamint az ún. általános aktivitás drive és a kutató – tájékozódó (exploriációs) drive, amit hétköznapián kíváncsiságnak nevezhetünk.

Madarak és emlősök esetében az alvás nélkülözhetetlen az életben maradáshoz. Az alvás során a központi idegrendszer „pihen” helyreállító tevékenység folyik benne. Ennek bizonyítéka, hogy alvás alatt az agy nem inaktív – az agykéregi neuronok nagyon is működnek, csak aktivitásuk eltér az ébrenléti állapotra jellemzőtől.

Az alvás és az ébrenlét ciklikusan váltja egymást a huszonnégy óra alatt, Ezt a ciklust hívják napszakos ritmusnak. Az időzítést szabályozó mechanizmusokat nem ismerjük, de az biztos, hogy a szervezeten belüli feltételektől is függenek. Ezért használják erre a „biológiai óra” elnevezést.

Az elalvás tartós megakadályozása súlyos következményekkel jár. Ha laboratóriumi körülmények között, önként jelentkező kísérleti személyeknél tartósan akadályozták az alvást, már a harmadik napon hallucinációk, téveseszmék, zavartság jelentkezett. A tartós alváshiányban szenvedő ember bárhol és bárhogy képes elaludni.

Az általános aktivitás-drive elsősorban a mozgás iránti igényben, a mozgásosság fokozódásában nyilvánul meg. Kísérletben bizonyos időn át megvonták a mozgás lehetőségét a kísérleti állatoktól. Azt tapasztalták, hogy ezt követően a megvonás idejétől függően nagyobb mennyiségű mozgást végeztek. Embernél is hasonló a helyzet – a bezártság, a mozgáskorlátozás után meg nő a mozgásigény. Különösen gyermekeknél szembetűnő ez: a túlfegyelmezett, mozgásszegény tanóra után a gyerekek a megszokottnál nagyobb hévvel élék ki mozgáserényüket a szünetben.

Az aktivitás nemcsak az izmokra lehet jellemző, nemcsak a mozgásosságban mutatkozhat meg. A magasabb rendű emlősöknél (elsősorban a majmokban) és az embernél az aktivitás igénye a szellemi működésre is érvényes. A szellemi játék, amely az emlősök sajátossága, a magasabb rendű emlősöknél egyre kifejezettebbé válik. Az embernél számos példáját találjuk a játék örömeért végzett szellemi aktivitásnak, például sakk, bridzs, fejtörők. Az egyedül is végezhető „agytornák” mutatják, hogy az elsődleges cél az unalom elűzése. Az unalom az a sajátos állapot, amelyben az élőlény aktivitásigénye megmutatkozik, magasabb izgalmi szintet keres, s ezt rendszerint valamilyen játék formájában találja meg.

Egy kísérletben (amelyet Bexton, Heron és Scott végeztek) egyetemi hallgatóknak jelentős összeget fizettek naponta azért, hogy semmit ne tegyenek: idejüket kényelmes ágyban fekvé töltsék. Az egyhangú, ingerek nélküli állapotot nagyon kevesen tudták 23 napnál tovább elviselni. A felső határ hat nap volt. A kísérleti személyek arról panaszkodtak, hogy képtelenek voltak gondolkodni, hallucinációik jelentkezhetnek, testüket idegennek érezték stb.

Az általános aktivitás-drive tehát a fizikai és szellemi aktivitás iránti késztetést jelenti, amely akadályoztatás esetén rendkívüli módon felerősödhet, s amelynek kielégítése nélkül a szellemi tevékenység, sőt maga a személyiség is összeomlik.

A kutató-tájékozódó motívum – az ún. explorációs drive – szintén biológiai eredetű, s már az alacsonyabb rendű élőlényeknél is megnyilvánul. Magasabb rendű emlősöknél és az embernél ez a keresés-kutatás magába foglalja mindazt, amit kíváncsiságnak nevezünk. A kutató késztetés állatnál-embernél egyaránt az új, szokatlan, váratlan helyzetekben lép fel, és arra indít, hogy az élőlény megvizsgálja, kitapasztalja, átkutassa a környezetét, megismerje azt. Az állatoknál ez a megismerés döntően helyváltoztató mozgások között megy végbe, az állat odamegy az ismeretlen tárgyhoz, nézegeti, szimatolja, esetleg megkóstolja, tapogatja azt. Az ember viszont 3-4 hónapos kortól kezdve – a manipuláció során ismerkedik az új tárgyakkal: kezébe veszi, forgatja, rázogatója, tapogatja stb. az ismeretlen tárgyat. A kutató manipuláció a tárgyak egészében történő észlelésének, a tárgyfelismerésnek a feltétele.

A kutató drive, a kíváncsiság, az újdonság iránti igény olyan erős hajtóerő, mint akár az éhség vagy a szomjúság. Az embernél szinte egész életen át erősen hat ez a kutató késztetés: érzékenyen reagál az új ingerekre, keresi a változatosságot, az ismeretlent.

Az érzelmek

Az érzelem (latin szóval emóció) és a motiváció közös tövből, a latin movere=mozogni igényből származik. Az érzelmek is – akár a motívumok – „kimozdítanak” bennünket.

Az érzelmek, hasonlóan a drive-okhoz, belső késztetésként, cselekvések kiváltóiként működnek. Érzelmeink azonban komplexebbek, differenciáltabbak, mint a drive-ok, és egészen magas rendű, tanult változataik is előfordulnak (pl. esztétikai vagy erkölcsi érzelmek). Míg a drive-ok inkább a szervezet belső állapotával vannak kapcsolatban addig érzelmeink keletkezésében a környezeti tényezők játsszák a nagyobb szerepet.

Az érzelmek értékelő, minősítő lelki jelenségek: jelzik a szervezetünket érő ingerek pozitív vagy negatív, kedvező vagy káros voltát. A legalapvetőbb érzelmefajták a testi öröm és a fájdalom érzése. Ezek az ún. primer érzelmek arra indítanak, hogy a kellemes állapotot megfelelő viselkedéssel minél tovább fenntartsuk, illetve a kellemetlent, kározt megszüntessük, elkerüljük.

A testi öröm és fájdalom érzése vele születik az emberrel. Az ún. magasabb rendű érzelmek viszont a tapasztalás, tanulás során alakulnak ki. Tapasztaljuk, hogy a tárgyak, jelenségek, személyek hogyan szerepelnek életünkben – kedvezően vagy kedvezőtlenül

számunkra – s ennek megfelelően pozitív vagy negatív érzelmek alakulnak ki velük szemben. A félelem ilyen, tapasztaláson alapuló érzelem. Félelem esetén előrevetítjük a fájdalmat vagy más negatív érzést, amelyet a veszélyhelyzet jelez számunkra. A félelem, bár átélése minden kellemetlen az egyén számára, nagy jelentőségű, mert a veszély elkerülésére készítet: mozgósítja a szervezet energiatartalékait, meggyorsítja a védekezést, fokozhatja a koncentrációt.

Nagyon sok minden lehet kiváltója a félelemnek. A forró kályhától a harapós kutyától (ha már volt velük tapasztalata) kezdve számtalan tárgy, dolog jelenség lehet veszélyes, tehát félelemkeltő a gyermek számára. Az ilyen jellegű félelemérzéseket konkrét félelemnek nevezzük. A későbbiekben a gyermek – mesék, saját fantáziája, esetleg a felnőttek ijesztgetéseinek hatására – a képzeletbeli dolgoktól is fél: a vasorrú bábától, az ördögtől és más hasonlóktól való félelmet szimbolikus félelemnek nevezzük.

A félelem korai (kb. 7-8 hónapos korban jelentkező) speciális fajtája a ún. szeparációs félelem, amely az anyától való elszakíttottság, az anya hiánya miatt lép fel. A 2-3 éves gyermekekre jellemző, elalvás előtt jelentkező félelem (félelem a sötétől, az egyedüllétől, különböző fantáziaalakoktól) erre a szeparációs félelemre vezethető vissza. A félelem a büntetéstől rendkívül fontos eszköz a nevelésben.

A félelemmel rokon érzelem a szorongás. A szorongás tartóssá vált félelemérzés, amely legtöbbször a veszélyhelyzet elmúltával sem szűnik meg. A kiváltó ok nem olyan közvetlen, mint a félelemnél, hanem közvetett és távoli: esetleg a szorongó személy sem tudja már, miért is szorong. A szorongás, ha ilyen tartós, személyiségjeggyé válhat. Jellegzetes módon megváltoztatja a viselkedést (visszahúzódás, félnkség, a kezdeményezés hiánya), szorongásos tüneteket okoz (pl. körmrágás, dadogás, izzadás, pirulás), és gyakran a szervi működéseket is károsan befolyásolja. A szorongó gyermek állandó feszültségben él: retteg a lehetséges büntetéstől vagy sikertelenségtől, nem bízik magában, teljesítménye általában tényleges képességének szintje alatt marad.

Bizonyos enyhe mértékű szorongás a bizonytalansági helyzetekben (pl. vizsga, verseny) indokolt és motiváló hatásánál fogva hasznos is.

Ilyenkor beszélünk facilitáló szorongásról, amely a teljesítményszintet növeli. A túlzottan felerősödött vagy hosszan tartó szorongás viszont mindenképpen káros, a teljesítményt romboló hatású: ez az ún. debilizáló szorongás.

Érzelmek asszociálódhatnak is egymáshoz: így egy-egy sajátosan fellépő érzelem esetében utóbb már igen nehéz megmondani, mi is keltette fel azt.

A tárgyak, jelenségek, személyek hatásai után az érzelmek megjelennek azok emlékképei, fogalmi esetén is- emlékeink, elképzeléseink, gondolataink is lehetnek érzelmek kiváltói. Az érzelmek átszövik egész életünket, és sajátos motivációként alakítják viselkedésünket. Az érzelmek motiváló hatását valamennyien jól ismerjük közvetlen tapasztalatainkból. A gyenge érzelmek (pl. közönyösség) nem, vagy alig befolyásolják viselkedésünket, míg az intenzív érzelmek befolyásoló hatása igen erős. Szerelem vagy gyűlölet, szenvedély vagy utálat – meghatározója lehet egész tevékenységünknek, akár egy életen át.

A vágy

Abban az esetben, ha az élőlény tapasztalatában kapcsolat jön létre valamely késztetés és annak kielégítésére szolgáló tárgy vagy helyzet között, az ilyen tárgy vagy helyzet iránt különös fogékonyságot mutat. Választási helyzet előnyben fogja részesíteni azt más tárgyakkal vagy helyzetekkel szemben, illetve törekszik annak elérésére. Az ilyen, előzetes tapasztalat alapján kialakult vonzódást nevezzük váagnak, amely szintén motiváló tényezőként hat.

Amire vágyunk, az cselekvésünk, viselkedésünk céljává válik. A motiváció fejlődése során szélesedik azoknak a tárgyaknak, illetve helyzeteknek a köre, amelyekre vágyunk, amelyek célként szerepelhetnek életünkben. A céltárgyak vagy célhelyzetek maguk is ösztönző hatásúvá válnak, hozzájárulnak a viselkedés kialakításához, megszabják annak irányát és formáját. A gusztusosan megterített asztal, az étel ínycsiklandozó látványa és illata önmagában is motiváló hatású lehet, felkelti étvágyunkat.

A „kitapasztalt”, megismert tárgyaknak, helyzeteknek kielégítő, feszültségoldó vagy taszító, menekülésre késztető hatásuk lehet, pozitív és negatív jellegű ösztönző hatásuk alapvetően két magatartástípust motivál: a közelítő és az elkerülő viselkedést. A környezet ingerei azáltal nyerik el motiváló hatásukat, hogy tapasztalatunkban összekapcsolódnak belső, biológiai késztetéseinkkel, megismerjük jelentőségüket a szükséglet kielégítés szempontjából, tehát tanuljuk azokat.

A viselkedés kezdete mindig a motívum megjelenése, kialakulása, ezt követi maga a kiváltott viselkedés (amely mindig valamilyen céltárgy vagy célhelyzet elérésére irányul), majd – a viselkedés sikerességétől függően, - a kielégülés vagy a kielégületlenség.

A cél elérésével a motivált viselkedés leáll, megszűnik. Különböző pszichikus jelenségek mehetnek végbe: örömezés, elégedettség, kielégülés, sikerézés, telítődés,

közömbösség a cél iránt stb. A cél elérésének akadályoztatása, frusztrálás esetén viszont a fellépő érzelem a sikertelenség-, kudarcézés, a düh: az eredeti készletés továbbra is fennáll, sőt felerősödhet, vagy kerülő úton próbál kielégülést találni.

Motivált állapotban érzékenységünk (affinitásunk) fokozódik a megfelelő céltárggyal vagy célhelyzettel, illetve az azt jelző ingerekkel szemben. A motivált viselkedés tehát mindig célirányos viselkedés. Ez nem jeleneti azt, hogy mindig szándékos, tudatos is (bár az is lehet). A célirányosság- leegyszerűsítve – közelítő vagy távolító, elérő vagy éppen elkerülő viselkedésben jelentkeznek. Az elérő viselkedést pozitív motivációval, az elkerülőt negatív motivációval jellemezhetjük.

Ugyanaz a cél különböző viselkedési módokkal érhető el – vagyis a motiváció és a cél milyensége nem szabja meg egyértelműen a viselkedés formáját. Minél fejlettebb az élőlény, annál nagyobb szerepük van a viselkedésben a tanult elemeknek. Ezáltal ugyanolyan cél eléréséhez egyre változatosabb viselkedésformák létrejötte lehetséges.

Az ember életében tehát a motívumok bonyolult rendszere működik. Döntő többségük nem veleszületett, hanem az egyéni élet során alakult ki: módosult, egymásra épült, differenciálódott.

A motiváció idegéletani alapjai

A motivált viselkedés szabályozásának központjai a köztiagyban találhatóak. Elsősorban hipotalamusz és az ún. limbikus rendszer játsszák ebben az irányításban a fő szerepet. Emellett más agyi részek, az agykéregnek és a vegetatív idegrendszernek is befolyása van a motiváció alakulására. A hipotalamuszban található az elsődleges drive-ok központjai: éhség, szomjúság, ürítés, hőszabályozás. stb.

Tanár és diák személyes kapcsolata a motivációban

Az oktató-nevelő munkának fel kell ébresztenie a tanulók érdeklődését, megismerési vágyát, csak így jöhet létre aktív együttműködés tanár és diák között.

A motiválásban óriási jelentősége van a tanítási óra légkörének a tanár- diák viszony jellegének. A pedagógiai vezetés stílusa meghatározza a közösséggé fejlődés folyamatát. Azokban az osztályokban, ahol az emberi kapcsolatok szorosak és az egyetértés erős, a tagok nagy és eredményes hatást gyakorolnak egymásra.

G. Donáth vizsgálta, hogy milyennek kell lennie a modern tanár-diák kapcsolatnak ahhoz, hogy az oktatás a személyiségformálás az egész ember nevelése szempontjából hatékony legyen. Ezt a komplex problémakört a tanulók elvárásai, valamint a különböző

tanártípusok oldalláról vizsgálta. A korszerű tanár-diák kapcsolat mechanizmusairól megállapította: a barátságos és megértő tanári magatartást értékelik a legtöbbször.

Fontos kiemelni, hogy a pedagógus személyes hatása döntő jelentőségű a tanítási órák légkörének kialakításában, a tanulók motiválásában.

Lényeges összefüggés mutatkozik a tanítási órák légköre, a tanár vezetési stílusa, módszerei, valamint a tanulók kreativitásának fejlesztése között.

Meghatározó motiváló szerepe van a tanítási órán a tanár optimális értékelésének. Az osztályzatokon túli minősítés a pedagógusnak az egyes tanulókhöz intézett értékelő megjegyzéseiben realizálódik elsősorban. Motiválás szempontjából nagy jelentőségű a tanár pozitív minősítése, melynek során dicséri a tanulókat.

Negatív értékelésre is szükség van, melynek során bírál a pedagógus, de a bírálatnak, figyelmeztetésnek mindig konstruktívnak kell lennie.

Összegzés

Dolgozatomat olyan szempontok alapján igyekeztem készíteni, melyek a tanítás és a mindennapi élet egyaránt fontos és elhanyagolhatatlan tényezői. A nyelv az ember legfontosabb kommunikációs eszköze. Véleményem szerint érdemes vele foglalkozni, hiszen amint láthattuk nem mindegy mit mondunk, és ezt hogy fogalmazzuk meg.

A pedagógus hivatás gyakorlása során nap, mint nap találkozhatunk újdonsággal, ezért soha nem lehet tökéletesre fejleszteni. Mindig célokat kell kitűzni és ezáltal érdekesebbé tenni munkánkat, feladatunkat.

Felhasznált irodalom, források

1.

<http://www.kommunikacio-alapjai.hu/index.php/szemelyiseg-a-targyalasban/motivacio-osztonzes.html>

2.

A Nyelv és A Nyelvek szerkesztette: Kenesei István Akadémiai Kiadó, Budapest

3.

<http://folyoiratok.ofi.hu/uj-kozneveles/a-hatekony-tanari-kommunikacio>

4

https://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/2011_0001_520_pszichologia_pedagogusoknak/ch21.html

képhez

5

http://www.szitoimre.com/doc/06_Kommisk_szito.pdf

6

Barkóczi Ilona- Putnoki Jenő: Tanulás és Motiváció

Tankönyvkiadó, Budapest,